

LITERATURA I FET NACIONAL AL PAÍS VALENCIÀ

JAUME PÉREZ MONTANER

Qualsevol consideració mínimament sociològica sobre la literatura moderna al País Valencià ha de partir del postulat de Joan Fuster, basat en una coneguda reflexió del poeta Eliot, quan es refereix a la cultura valenciana, si més no des de la Decadència, com “una cultura satèl·lit” (1); és a dir, una cultura que es fa, viu i es nodreix subordinada a una cultura “superior”, imposada o voluntàriament acceptada; una cultura que ha oblidat o marginat la seua pròpia visió del món i té sentit només dintre del marc de l'altra cultura, o pren com a referents, sempre de segona mà, els referents espirituals o intel·lectuals de la cultura amb la qual conviu.

Causa i conseqüències s'estremesclen en aquesta situació i no és ara el moment d'esbrinar els camins que porten des d'un segle literàriament i artísticament brillant a un empobriment generalitzat de la literatura catalana al País Valencià. De fet, aquesta satèl·lització afecta no només les obres escrites en castellà sinó també tota la literatura –l'escassa literatura– escrita voluntariosament en llengua catalana. Els models són sempre castellans, tant si es tracta de la **Rondalla de rondalles**, de Lluís Galiana, com dels poemes de Llorente, o les mateixes **Rimes catalanes** de Querol, i ens remetent, consegüentment, si n'exceptuem el fet de ser escrites en català, a uns referents culturals que en últim terme connecten amb la cultura general establerta a l'Estat espanyol. De tal manera és així que, si és lícit parlar d'una literatura valenciana escrita en català, no ho és menys afirmar que es tracta d'una literatura no catalana, una literatura provincialiana afectada per una evident crisi lingüística i una profunda crisi de consciència que es manifesta, en el millor dels casos, en la nostàlgia d'un passat no clarament definit i en una llengua imprecisament delimitada.

La Renaixença fou, fins i tot en aquest sentit, un fracàs al País Valencià. Un fracàs òbviament relatiu. Quan ens referim a la Renaixença, en un sentit ampli i no limitat en exclusiva a les efusions líriques d'uns quants poetes dominicals, estem parlant de la voluntat de crear una literatura catalana; es tracta d'una vivència i d'un impuls de fer participar en la mateixa comunicació a un

(1) Joan FUSTER. “Cultura nacional i cultures regionals als Països Catalans”, dins DIVERSOS AUTORS. *Els valencians davant la qüestió nacional*. (València, 1983), p. 55.

públic que parla la mateixa llengua i que s'estén més enllà de divisions provincials o regionals. Les bases hi eren: la llengua comuna, la història, una literatura important que havien edificat els catalans de les Illes, de València i de Catalunya, els bons oficis de Marian Aguiló, les intuïcions de Villarroya, esperonat per l'exemple d'Arribau, l'obra popularitzant i combativa de Josep M.ª Bonilla, a València i a Barcelona, l'obra de López Soler, majoritàriament en castellà, a Barcelona i València, o la mateixa dedicació de Llorente, estimulat per la lectura de Rubió i Ors, eren un excel·lent principi, un pont literari entre Catalunya i el País Valencià que dissortadament anava a ser excessivament llarg i tortuós. Multitud de problemes, i entre els més importants el de la unitat de la llengua i les possibles conseqüències polítiques, van impossibilitar o retardar el retrobament de dos vessants d'una mateixa cultura, que s'expressava en una mateixa llengua, tot i que ben sovint –com a conseqüència, potser, d'aquest aïllament– amb noms diferents. Des dels sectors literaris de la Renaixença, detentats i controlats pel patriciat urbà, es propicià un tancament valencià a tot el que pogués significar el més mínim perill per a la unitat de l'estat, la més mínima conscienciació com a poble individualitzat o la simple idea de ressuscitar amb voluntat de futur una història comuna entre els països de llengua catalana. Per això escrivia Llorente:

Mes no vullau que tornen de nou los antics segles,
puix morts estan per sempre los Jaumes i els Borrells.

...
Dels venerats sepulcres, no remogau les cendres;
deixem dins d'ells l'espasa que el temps ja rovellà (2).

Ben simptomàticament es queixava Constantí Llombart de l'escassa participació valenciana en els Jocs Florals de Barcelona o en d'altres manifestacions públiques promogudes des del Principat.

Les conseqüències foren tristes –ja se sap– per al País Valencià i donen una idea clara del que ha estat una literatura regional. Un corpus literari esquitit –generalment inferior a l'obra castellana dels seus autors, que probablement era la que realment els interessava– que molt difícilment i només en comptats casos resisteix una lectura que vaja més enllà de l'interès històric sociològic o lingüístic.

A la base hi havia –no cal dir-ho– un problema polític. El conservadorisme dels renaixentistes valencians no va anar més enllà d'un sentimentalisme evocador en literatura i un sucursalisme entenguista en política, ben allunyats de les idees autonòmiques que –en frase de Llorente– podrien derivar «en dany de la unitat espanyola» (3). La vaga consciència nacional dels valencians només pogué

(2) "Als poetes de Catalunya", dins Teodor LLORENTE. *Poesia valenciana completa*, a cura de Lluís Guarnier (València, 1983), p. 303.

(3) Tot referint-se al poema citat anteriorment, comentava LLORENTE, en la primera edició del *Llibret de versos*, que: «començà a marcar la diferència de criteri entre los trobadors valencians,

expressar-se en la premsa satírica o en el teatre popular, al marge de qualsevol intenció renaixentista i en una llengua degradada pels castellanismes lèxics, sintàctics i ortogràfics.

Potser no siga exagerat atribuir al conservadorisme i a l'absència d'una profunda consciència nacional el fracàs de la Renaixença –i del Modernisme– al País Valencià. Joan Fuster publicà un dels seus articles a “Serra d’Or” (núm. 135, desembre de 1970) amb un títol suggestiu i radical: “Ni modernisme ni tan sols moderns”, i arribava a la conclusió que el modernisme com a «producte específic d’un estadi molt concret, històric, de la burgesia» «prospera allà on hi ha burgesia». «Mal podia arrelar a un València sense burgesos –sense gaires burgesos–, en el sentit sociològic normal de la paraula. La mica de refracció que hi obtingué va ser una simple qüestió de mimetisme» (4). La reflexió, pense, és vàlida quan ens enfrontem amb la Renaixença i amb la literatura valenciana en general. Com és vàlida també l’observació de Fuster un poc després: «A València hi hagué poc Modernisme perquè hi havia el fantasma de Silveira flotant pels carrers» (5). Ni és exagerat tampoc pensar –o comprovar– que només sobre la base de la unitat lingüística i cultural es pot donar al País Valencià una literatura catalana, allunyada del provincianisme i del procés de satel·lització. La reconstrucció d’una cultura demanava i demana unes idees clares sobre el passat i sobre la voluntat de futur de tot un poble; no són suficients les actituds mimètiques sinó que és precís que s’hi donen la plena identificació, tot i conservant les pròpies característiques regionals, en la tasca comuna de dignificació i universalització d’una cultura nacional. No és casual, doncs, que els millors moments de les lletres catalanes al País Valencià coincidescen precisament amb el desvetllament d’una consciència nacional unitària, amb el trencament d’uns particularismes aïllants i esterilitzants. López Chavarri, Duran i Tortajada, Jacint Mustieles, Daniel Martínez Ferrando comencen a trencar a principis de segle l’aïllament, s’aparten de l’“artificiositat jocfloralesca” i s’obren al modernisme de Rubén Darío o el primer Juan Ramón Jiménez, però connecten també amb Verdaguier, Maragall, Russinyol i fins i tot Carner. La seua obra no queda reduïda al cercle obsolet dels ratpenatistes; ben simptomàticament, publiquen al Principat i inauguren així unes relacions imprescindibles per a la supervivència literària de València. Passen a formar part del moviment molt més ampli de recuperació cultural de tota l’àrea nacional catalana. Potser la mostra més expressiva d’aquesta nova actitud siga el llarg poema de Duran i Tortajada, “Cant a la unitat de la raça”, inclòs al final d’*Himnes i poemes* (1916) i dedicat «als fills de les terres de parla catalana». «És un català de València el qui us parla» –escriu Duran– i recorda l’esperit de Muntaner, de Llull i d’Ausiàs Marc, la tomba del rei en Jaume, la figura de Sant Jordi i la nit de Sant Joan com a símbols d’unitat dels pobles de parla catalana:

que al lloar les glòries del nostre antic Regne, no aspiren a restablir-lo, en dany de la unitat espanyola, i els trobadors catalans –molts d’ells, si no tots– que treballen per l’autonomia de Catalunya”. *Poesia valenciana completa, op. cit.*, ps. 500-501.

(4) Joan FUSTER. *Un país sense política* (Barcelona, 1976), p. 44.

(5) *Ibidem*, p. 45.

«Els catalans de totes les terres no podem oblidar que altres pobles ens imposen encara les seves lleis i la seva llengüa i, algun d'ells, menyspreua la nostra perquè no ha pogut arrencar-nos-la.

Catalans de la més gran Catalunya:

Exaltem l'esperit de nostra raça.

Exaltem el fanàtic amor a la Terra i a la Llibertat.

I tinguem fè en l'avenir de la Patria Catalana».

L'entusiasme de Duran i Tortajada no oblida, tanmateix, la feblesa valenciana i la de la Catalunya Nord; a elles es refereix més explícitament: «I vosaltres, catalans de València i de França, els més estimats perquè sou els més inconscients de la vostra catalanitat» (6).

La consciència de catalanitat progressa a poc a poc i sovintegen els contactes amb els medis literaris barcelonins, tot i que, com recorda J. Fuster, referint-se a un article e "Taula de Lletres Valencianes" (1927-1930), «a València eren introbables els llibres que es publicaven a Barcelona. Era comprensible que fos així, en efecte. Ni en aquell moment la indústria del llibre català, tot i haver-se afermat i crescut, podia valerse d'uns mitjans de distribució operatius, ni el País Valencià constituïa un mercat prou temptador per atreure l'atenció dels editors de Barcelona (7). Durant el període de la República s'inicia, tanmateix, un procés sòlid i coordinat de normalització cultural i política: l'aprovació de les Normes de Castelló (1932), impulsades per la Societat Castellonenca de Cultura i basades en la reforma ortogràfica de l'Institut d'Estudis Catalans; i la publicació d'una revista clarament pancatalanista, "La República de les Lletres" (1934), que ja des del primer número proclamava la unitat de les terres catalanes i donava entrada a col·laboradors de tots els Països Catalans: «València presenta LA REPÚBLICA DE LES LLETRES -República literària federativa, de la qual formen part Catalunya, Mallorca, Rosselló i València».

«Les Repúbliques literàries d'Euzkadi, Galícia, Aragó, Castella, Andalusia i altres, la República literària independent de Portugal, soles o federades en grups lingüístics -tota cultura respon a una llengua, i llengua i cultura són esperit i característiques determinants i diferencials dels pobles-. Amb la República Literària Federativa de la Llengua Catalana, poden formar -intel·lecte, lletres, art, comprensió i amor- la gran Confederació de Repúbliques Literàries d'Ibèria» (8). La guerra i la derrota trencaren dràsticament aquest procés integrador.

Vistos des de la nostra perspectiva podríem definir els primers vint anys de la dictadura, des de 1939 a 1960 aproximadament, com un llarg període de mera subsistència de la literatura catalana al País Valencià. La derrota inicià un fort

(6) Miquel DURAN i TORTAJADA, *Himnes i poemes* (Sabadell, 1916), ps. 81-90.

(7) Joan FUSTER, "Cultura nacional i cultures regionals als Països Catalans", *op. cit.*, p. 54.

(8) "Confederació de Repúbliques literàries d'Ibèria", dins "La República de les Lletres", 1 (juliol-setembre, 1934), p. 3.

procés de castellanització que pràcticament no trobà resistències. Les autoritats franquistes, a diferència d'altres llocs, ni tan sols prohibiren les manifestacions literàries del valencianisme, representat oficialment des d'un principi per Lo Rat Penat, perquè no havia mostrat vel·leïtats independentistes. L'entrada de les tropes victorioses fou eufòricament saludada des de la premsa en un poema escrit en català a càrrec de José Ombuena, l'actual sub-director de "Las Provincias". Lo Rat Penat, dirigit pel falangista Josep Monmeneu Gómez, reconstruí la seua junta directiva a finals de 1939 i renovava el juliol de 1940 els Jocs Florals bilingües. Dins de la nova normalitat establerta quedaren també les representacions dels miracles de Sant Vicent, el tradicional teatre de sàinet i la revista fallera "Pensat i fet", aquesta darrera amb una dignitat de llengua ben estimable.

L'activitat literària es redueix en un principi a les publicacions, generalment de poesia, de l'Editorial Torre, dirigida per Xavier Casp i Miquel Adlert, seguida per la col·lecció Murta, de la Diputació Provincial de València, i Lletres Valencianes, dirigida per Ricard Sanmartí. Les publicacions són, tanmateix escasses i poc perilloses, la qual cosa explica la relativa condescendència governativa. Fins al 1947 es publiquen disset llibrets de poesia, amb títols tan significatius com *El roseret de Sant Antoni* (1939), de Bernardí Rubert Candau, o *Auca nova vicentina*, de Jocaba i Anton. Carles Salvador continua la seua obra amb un insòlit retorn al llorentinisme; Bernat Artola publica els seus darrers poemes i Xavier Casp inicia una poesia més ambiciosa amb *Volar* (1943) i sobretot amb *La inquietud en calma* (1945). La narrativa no reapareix fins a l'any 1947 amb *Primavera inquieta*, de J. E. Martínez Ferrando, publicada a Barcelona, i la primera entrega dels *Contes del pla i de la montanya*, de Manuel González Martí. L'any 1948 l'Editorial Torre publica tres números d'una revista, "Esclat", amb una tirada reduïdíssima de cent cinquanta exemplars, la qual cosa ens indica ben clarament les possibilitats i l'abast del valencianisme de la immediata postguerra. Menys significatius encara, des d'un punt de vista literari, són els divuit números de la revista "Sicània", majoritàriament en castellà, publicada entre 1958 i 1959. Amb tot, apareixen les figures de Joan Fuster (*Ales o mans*, 1949) i Vicent Andrés Estellés (*La nit*, 1954).

Si haguéssim de definir breument tot aquest llarg període diríem que es va caracteritzar per una absència de públic. La poesia es podia mantenir mal que bé amb els seus lectors migradíssims però fidels; el teatre —el sàinet— tenia el seu públic incondicional i popular, negats, tanmateix —obres i públic— a qualsevol tipus de renovació; la novel·la era simplement impensable: les obres de Martí Domínguez, Enric Valor, Maria Beneyto o Beatriu Sivera en són l'excepció i només l'excepció.

Tot i això, era la manera d'assegurar la continuïtat de la literatura catalana al País Valencià. L'obra de Casp, com a poeta i editor, és remarcable en aquest mateix sentit; connecta amb alguns aspectes de la literatura que es feia al Principat i estimula les vocacions literàries mitjançant la col·lecció L'Espiga. Carles Salvador, per la seua banda, assegura, junt amb Enric Valor i Francesc Ferrer, entre d'altres, la continuïtat de les lletres catalanes a un nivell més popular, mitjançant els seus cursets de Lo Rat Penat. Com ha escrit Fuster, «van ser dues

dreces, en part antagoniques, que, en l'afer de la "Llengua literària" –i de la llengua **tout court**–, coincidiren més que no es pensaven els respectius mentors. Ara ho podem valorar amb una relativa objectivitat. I, si un plus de mèrit calgués atorgar, correspondria a l'Editorial Torre, per les dimensions de l'esforç, per la major seguretat de criteri, i per l'atractiu que va exercir entre els joves intel·lectuals del país fins al 1960 o el 1962» (9). D'acord amb Fuster; tot i que l'atractiu de l'Editorial Torre caldria mesurar-lo probablement en relació directa a les possibilitats que proporcionava per a la publicació als nous autors. L'obra de Casp i Adlert i els llibres de l'Editorial Torre, si n'exceptuem alguns casos, no podien resultar atractius als joves de finals dels cinquanta i principi dels seixanta que ja començaven a obrir-se a d'altres coordenades filosòfiques, polítiques i literàries. La mateixa consciència nacional esdevenia fibrosament militant i no acceptava concessions o postures equívokes. Un breu passatge de la novel·la de Joan F. Mira, *El desig dels dies*, ens ho recorda:

[El Poeta seguia mentrestant llegint els seus versos de cor i amor, i Gerard Gisbert acabava de descobrir definitivament, pobre xicot enganyat en la vida, que ell també havia de ser poeta. Un poeta amb barba, això sí. Un poeta pelut i sense bata de seda com aquest de cabell pulcre d'inici de gris, **set-et-poivre**, ondulat, que passava fulles dels seus llibres i ens convidava encara a un altre whisky del més bo i a cigarrets rossos anglesos perfumats, com passava en altre temps a les novel·les fines].

[I devien ser cap a les vuit, quan van arribar els fills del Poeta. Els fills del Poeta van entrar, doncs, a saludar al pare Poeta. Angelets, Innocents. Dient amb tendra veu]:

[«Buenas tardes, papá. Ya hemos llegado del colegio». I el besaven a les paternals poètiques galtes].

[«Buenas tardes, hijos, ¿cómo va eso?». Els besava ell a les galtes angeliques. «Mirad, estos chicos son discípulos míos»].

[Congelació i merda. Ganes, llavors per dissort no alliberades. De piar-se. O més. En un racó del mateix replanell de l'escala (10)].

Si recordem que el nom del poeta en la novel·la és Francesc del Verger no podem tenir dubtes sobre la inspiració i les motivacions de l'autor.

Si d'alguna cosa estava necessitada la literatura del País Valencià –òbviament hi mancaven els lectors, els editors i fins i tot els autors dedicats d'una manera constant– era precisament d'atractiu; l'atractiu imprescindible per a conquerir l'interès de nous lectors i, sobretot, dels nous lectors joves que començaven a accedir a la universitat. Calia una nova actitud a l'altura de les

(9) "Dificultats valencianes (2)", dins Joan FUSTER, *Un país sense política, op. cit.*, p. 109.

(10) Joan Francesc MIRA, *El desig dels dies*, (València, 1981), p. 56.

preocupacions literàries i polítiques del moment. La resposta adequada i fins i tot providencial vingué amb l'obra assagística de Joan Fuster. Obres com **El descrèdit de la realitat** (1955), **Les originalitats** (1956), **Figures de temps** (1957) o **Indagacions possibles** (1958) s'obrien a un amplíssim món de possibilitats que trascendien, sense oblidar-les, les petiteses del provincianisme valencià. Els escrits de Fuster ens portaven a la literatura europea del moment, a les inquietuds polítiques, literàries i artístiques o a les reflexions sobre la quotidianitat més immediata, analitzada amb agudeses des d'un compromís moral, ferm i rigorós, amb l'home i les seues circumstàncies. Amb Fuster naix la moderna literatura catalana al País Valencià, amb un marcat disseny de normalitat i universalitat que converteix la seua prosa assagística —en paraules de J. Molas— en «una de les creacions intel·lectuals més brillants de la postguerra» (11).

El moment clau, tanmateix, en el procés de normalització cultural cal situar-lo l'any 1962. Joan Fuster publica **Nosaltres els valencians**, seguit un any després per **El País Valencià**. Per primera vegada s'investiga i es busca en la història pròpia per a trobar aquells elements positius o negatius que ens puguen ajudar a definir-nos com a poble; s'analitzen les causes de la llarga decadència cultural i la despersonalització política dels valencians i s'apunten, al mateix temps, possibles camins de recuperació. Les dues obres de Fuster ens mostren un País Valencià inèdit, una visió descarnada, sense concessions al nacionalisme folklòric o al sentimentalisme xovinista. La reacció de les forces vives fou immediata i conseqüent: Fuster fou anatematitzat i les seues obres i effigie cremades en una falla; símbol aquest de la intolerància i la por a la cultura.

Els treballs de Fuster, la publicació de la segona edició de **La llengua dels valencians** (1960, la primera havia aparegut l'any 1933), de Manuel Sanchis Guarner, i l'activitat intel·lectual d'alguns professors —Joan Reglà, Miquel Terradell, Emili Giralt i Miquel Dolç, principalment— començaren ben aviat a fructificar. Hi apareixen estudis històrics i sociològics que tracten d'aprofundir el passat col·lectiu o explicar les circumstàncies de la situació present. Hi apareixen les primeres campanyes de la postguerra a favor del valencià a l'escola, les primeres llibreries especialitzades en publicacions catalanes (Can Boïls i Concret Llibres), les primeres revistes clandestines ("Diàleg" i "Concret"), els primers partits polítics exclusivament valencians (el Partit Socialista Valencià), els primers empressions de nacionalistes (maig del 1962), les primeres editorials sèriament i exclusivament dedicades al llibre en català (la Col·lecció Garbí, L'Estel i Tres i Quatre). S'hi va creant una mínima infraestructura cultural que quallarà sobretot en la dècada dels setanta. I apareix el fenomen de la "nova cançó" i la figura «providencial» de Raimon —en paraules de Joan Oliver— que «podria suplir provisòriament tantes coses ara arraconades per força, emplenar tantes llacunes en el camp més vast i més obert —i més desatès— de la nostra comunitat» (12). Amb Raimon s'inicia en part la popularització del català

(11) Joaquim MOLAS, *Pròleg a Joan FUSTER, L'home mesura de totes les coses* (Barcelona, 1967), p. 10.

(12) Citat per Manuel SACRISTÁN, "Amb tots los bons que em trob en companyia", pròleg a

i la cultura catalana a nivell de masses. Hom descobreix amb una certa perplexitat que el valencià —el cafalà— és apte també per a fer cançons, i la seua veu, en discs o en recitals multitudinaris, arriba a tots els racons del País Valencià.

Durant la dècada dels setanta es consolida l'impuls normalitzador, sempre mediatitzat pels estrets límits que suposaven la dictadura franquista, el centralisme de les institucions, la no oficialitat de la llengua, el desconeixement oficial de les característiques pròpies del País Valencià, l'enorme desculturització i despersonalització del poble valencià, sistemàticament fomentada des del poder. Amb una mínima infraestructura el país comença a refer-se. "Fer país" fou la consigna tàcitament acceptada per tots els qui sentien l'opressió nacional. No era una consigna política, o no ho era exclusivament; significava treballar cadascú en la seua pròpia professió, de la millor manera possible, amb la voluntat i la il·lusió de participar en la reconstrucció i consolidació de la consciència col·lectiva. Si un poble és una comunitat formada per gentes que s'hi reconeixen en una història que les ha formades com a tal comunitat, en una llengua que ha estat tradicionalment vehicle d'expressió i de cultura, que tenen consciència d'una història pròpia o, si més no d'uns mites històrics arrelats en el propi passat i que s'estimen tal com són o com pensen que són, era necessari "fer país" per retrobar i reconèixer-se en aquells elements culturals característics de la personalitat valenciana. S'ha aconseguit en aquests darrers vint anys molt més del que podia imaginar-se des de l'inici de la Renaixença literària al País Valencià. Potser perquè mai no s'havia plantejat seriosament la idea de retrobar les arrels de la cultura col·lectiva, o perquè el perill de desaparició de la llengua pròpia no havia estat mai tan clar com ara. El que és evident és que, per primera vegada, dins dels estrets límits que un moviment bàsicament cultural suposa, la literatura catalana té un pes específic en la societat valenciana. S'ha imposat el magisteri intel·lectual —i polític— de Joan Fuster, iniciador i teòric, **malgrat lui**, de tot el moviment cultural valencià; es divulga l'obra filològica de Sanchis Guarner i es "popularitza" la poesia de Vicent Andrés Estellés, el poeta valencià més considerable des del segle XV. S'hi recuperen, a més, algunes de les figures més importants del valencianisme cultural de preguerra, com Carles Salvador i Josep Renau. Apareixen uns corrents autòctons en les arts plàstiques, com el realisme crític de l'Equip Crònica i l'Equip Realitat, l'hiperrealisme màgic de Boix, Heras i Armengol o les escultures d'Andreu Alfaro. I apareix tota una nova generació de joves —i ja no tan joves— poetes, narradors, assagistes i homes de teatre. Per primera vegada es pot parlar amb una certa propietat de literatura valenciana com un fet social en vies de normalització, amb escriptors, editors i un públic lector que augmenta progressivament. L'anormalitat cultural ve im-

Raimon, *Poemes i cançons* (Barcelona, 1974), p. 13. El mateix Fuster ha destacat en repetides ocasions la importància cabdal del cantant de Xàtiva: «Les cançons de Raimon constitueixen una de les incidències més profundes i més àmplies que ha rebut la societat catalanoparlant des de fa segles. Un *Diguem no!* proferit com cal representa moltes coses: tantes o més que un capítol de *La Nacionalitat* del senyor Prat, un discurs d'en Peiró, o d'en Cambó, una pastoral del bisbe Torras, una consigna del Noi del Sucre, un pamflet de l'Andreu Nin, tota la propaganda de Jaume Miravittles, les olioses orfeonades de Clavé o de Millet». En "Dia a dia", dins Joan FUSTER, *Un país sense política*, op. cit., p. 119.

posada per la mateixa situació d'anormalitat lingüística: per una cooficialitat que en la pràctica discrimina la llengua catalana, amb una implantació encara molt reduïda a les escoles. I l'anormalitat, a més, de la premsa, la ràdio, la televisió, el cinema, la publicitat, l'administració, l'Església que, llevat d'unes poques excepcions, continua expressant-se majoritàriament en castellà.

En el camp estricte de la literatura, la poesia és l'únic gènere que al llarg dels anys del franquisme havia aconseguit de mantenir una certa vitalitat, condicionada, no obstant, per uns deficients canals de distribució i un públic lector molt reduït. La situació començà a canviar radicalment des de principi de la dècada dels setanta, gràcies en part a l'extraordinari paper normalitzador de la revista "Gorg", publicada des de juny del 1969 fins a l'abril de 1972 (núm. 29) i clausurada definitivament per ordre governativa. "Gorg", que apareixia com a revista o butlletí bibliogràfic en català, va saber portar a un públic relativament nombrós les novetats literàries de València, Barcelona i Palma de Mallorca i es convertí, en la pràctica, en caixa de ressonància de l'activitat literària valenciana. "Gorg", l'Editorial Tres i Quatre amb els seus premis Octubre i la publicació de *Carn fresca* (1974) signifiquen la definitiva revitalització de les lletres al País Valencià. Consolidació, tot i que encara precària, de la cultura en llengua catalana. No es tracta ja d'una literatura esporàdica, ni d'autors d'un únic llibre, com pràcticament havia passat en la Renaixença; els nous escriptors, sobretot els novel·listes, es professionalitzen o intenten la difícil professionalització. Les seues obres arriben o es publiquen també a Catalunya i a les Illes; algunes són traduïdes a d'altres llengües o van ja per la segona, tercera o quarta edició. Hi ha una consciència clara en tots els escriptors de la unitat lingüística i cultural dels Països Catalans i les relacions, viatges, recitals, conferències i presentacions de llibres a Catalunya, les Illes o el País Valencià han esdevingut lògics i normals. Avui, més que mai, l'escriptor valencià és conscient que només en el marc ampli de tots els Països Catalans es pot donar una autèntica literatura nacional amb possibilitats de futur. Hereus del regionalisme i les limitacions de Teodor Llorente, Wenceslau Querol i Constantí Llombart, tots es reconeixen en l'obra desmitificadora i en l'exemple militant de Joan Fuster. Des d'aquesta realitat hom pot augurar a curt termini un eixamplament quantitatiu i qualitatiu de les lletres catalanes.

El panorama que acabe d'apuntar, d'una manera necessàriament esquemàtica, pot semblar altament esperançador. I ho és si tenim en compte el passat més recent. No vull ser, tanmateix, excessivament optimista. Hi ha una cultura en el País Valencià que s'ha construït pràcticament en els darrers vint anys a contra-corrent de les imposicions oficials. La mort del dictador Franco i la instauració de la democràcia despertaren unes esperances que no s'han pogut veure confirmades. La situació continua essent molt semblant, perquè, a pesar de l'estatut d'autonomia i la Llei d'ús del valencià, no s'han esbossat per part de les institucions públiques unes línies clares de normalització cultural. Ja no hi ha prohibicions declarades, però no existeix tampoc una ajuda decidida, i la cultura catalana continua essent entre nosaltres una cultura de resistència, sustentada bàsicament per la iniciativa individual. A curt termini la continuïtat de la literatura en català està assegurada: ho testifica un moviment cultural quantitativa-

ment i qualitativament fort i el fet d'haver passat per situacions més difícils. Tots som conscients, tanmateix, del gran perill en què es troba la llengua pròpia: l'espai del català ha retrocedit més en els darrers quaranta anys, al País Valencià, que en els tres segles anteriors. L'escolarització pot aturar en part aquest procés, però no serà mai una solució definitiva mentre no es valencianitzen la ràdio, el cinema, la premsa, la televisió; mentre no es valencianitze la mateixa societat valenciana.